

NICO RIEMERSMA

Het Lucasevangelie onder de loep

Opbouw, stijl en theologie

SKAN **D**ALON
L. A. N. T. E. E. N. S. T. D. P. O. R. T. E. S.

Woord vooraf

Met veel voldoening presenteer ik in deze bundel een aantal studies over het Lucasevangelie, een bijbelboek dat mij de afgelopen jaren zeer dierbaar is geworden. Sommige van deze studies zijn meer thematisch van karakter. In de andere hoofdstukken staan afzonderlijke perikopen centraal.

Deze studies hebben het volgende gemeen: overal pas ik de exegetische methode van ‘close reading’ toe. Nauwgezet lezen – waarbij elk element, klein of groot, van de tekst ertoe doet – levert namelijk heel wat op: het leidt de lezer naar een dieper inzicht in de tekst. Naast het precieze lezen op woord- en zinsniveau kijk ik naar de opbouw van de tekst, zowel van een perikoop als van grotere verhaaleenheden, en breng ik de verhaalstructuren en hun samenhang zorgvuldig in kaart. Als zich kleine of grotere duidingsproblemen voordoen, word ik daar als exegeet bijzonder door uitgedaagd, helemaal als er in het Lucasonderzoek flink is geworsteld en er al allerlei mogelijke oplossingen zijn aangedragen. De literaire structuur van de tekst, ontdekte ik, blijkt dan vaak een uitstekend hulpmiddel om tot een oplossing te komen.

De negentien hoofdstukken van dit boek zijn zoveel mogelijk gerangschikt naar de volgorde die Lucas zelf kent. Verspreid over het boek zijn acht thematische studies opgenomen. In deze thematische studies wordt een aantal keren ook ingegaan op Handelingen, het andere bijbelboek van Lucas, en wel wanneer het thema heel specifiek in dit tweede deel van het lucaanse dubbelwerk aan de orde komt.

Dit boek start met een onderzoek naar hoe Lucas zijn evangelie heeft opgebouwd (hoofdstuk 1). Drie studies bespreken de figuur van Johannes de Doper (hoofdstuk 2, 11, 12). In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de parallel tussen Johannes en Jezus in 1,5-2,52 en de structuur van Lucas 1-2. In hoofdstuk 11 onderzoek ik de rol van Johannes de Doper in het hele Lucasevangelie. Hoofdstuk 12 bespreekt de verbinding die Lucas legt tussen Johannes en Elia alsook tussen Jezus en Elia. De centrale vraag in deze hoofdstukken is: wat wil Lucas met deze parallellen?

De overige vier thematische studies gaan over de satan/duivel (hoofdstuk 5), de navolging (hoofdstuk 13), de barmhartigheid (hoofdstuk 15) en het reismotief

(hoofdstuk 16) in Lucas-Handelingen. Deze studies willen vooral het veld schetsen waarin het thema optreedt, en met uitzondering van hoofdstuk 16 gaan ze ook op een specifieke perikoop in.

In de studie over de satan/duivel is dat Lucas 4,1-13, waarin Jezus drie keer door de duivel wordt verzocht. Ik heb speciale aandacht voor de tweede verzoeking, waarin het gaat over de macht en heerlijkheid van alle koninkrijken van de wereld. Deze verzoeking intrigeert me, omdat hier mogelijk zich iets van verzet tegen het Romeinse Rijk manifesteert.

De studie over de navolging loopt uit op een onderzoek naar een uitspraak van Jezus over de roeping en navolging, gedaan direct na de lijdensaankondiging (Lucas 9,23vv.). In 9,23-27 lijkt zich iets van een tweede roepingsmoment te manifesteren.

De studie over de barmhartigheid eindigt met aandacht voor de gelijkenis van de Samaritaan, in wie *Gods* ontferming zichtbaar wordt (10,30-37), terwijl dit verhaal meestal genoemd wordt als voorbeeld van *menselijke* ontferming.

In de andere elf hoofdstukken staan perikopen centraal. Zo gaat hoofdstuk 3 over Lucas 2,40-52, het verhaal van de twaalfjarige Jezus in de tempel. Het is vooral de vertaling van vers 49 waar de aandacht naar uitgaat. Hoofdstuk 4 gaat over Lucas 3,21-22, het verhaal van Jezus' doop, dat ik zou willen beschouwen als het begin van Jezus' optreden, terwijl dat meestal gezegd wordt van Lucas 4,16-30, het verhaal van Jezus in de synagoge van Nazaret. Deze twee perikopen (2,40-52 en 3,21-22) staan in zoverre met elkaar in relatie dat Jezus in de ene perikoop God 'mijn Vader' noemt, waar in de andere perikoop God Jezus aanspreekt met 'mijn zoon'.

De hoofdstukken 6, 7, 8, 9 en 10 gaan over drie perikopen uit Lucas 7, namelijk: 7,1-10, 7,11-17 en 7,18-23. Dat die nauw met elkaar in verband staan, heb ik in mijn proefschrift laten zien. Hier schenk ik aan deze perikopen afzonderlijk aandacht. In hoofdstuk 6 ga ik in op Lucas 7,1-10, een wonderverhaal, waarin verteld wordt dat Jezus op afstand een slaaf van een heidense centurio geneest. In hoofdstuk 7 wordt eerst een vertaalkwestie van Lucas 7,11-17, het eerste dodenopwekkingsverhaal in Lucas-Handelingen, uitgewerkt. In hoofdstuk 8 ben ik geconcentreerd op de structuur van deze passage; bijzondere aandacht heb ik voor de relatie tussen Jezus, de moeder en haar zoon. In hoofdstuk 9 ligt de focus op Lucas 7,16, de verheerlijking, waarin de aanwezigen het gebeuren rond de zoon en zijn moeder duiden. In hoofdstuk 10 bespreek ik Lucas 7,18-23, met daarin de vraag 'Bent u degene die komen zou of moeten we op een ander wachten?' Johannes komt daarmee terug op zijn aankondiging dat iemand zou komen die sterker is dan hij (3,1-20). Als vervolg op hoofdstuk 13 waarin het eerste deel van Lucas 9,23-27 wordt besproken (een hoofdstuk dat ik rangschikte onder 'thematische studies', zie aldaar), bestudeer ik in hoofdstuk 14 het lastige slotvers van deze passage: 'Maar ik zeg u

waarachtig: “Er zijn enkelen van degenen die hier staan die de dood geenszins zullen smaken tot zij het koninkrijk van God gezien hebben” (9,27).

In de hoofdstukken 17, 18 en 19 staan drie perikopen uit Lucas 18 centraal: twee gelijkenissen, die van de vasthoudende weduwe ten opzichte van een rechter (18,1-8) met daarin het moeilijk te verstane vers 7c, en de bekende gelijkenis van de farizeeër en de tollenaar (18,9-14), waarin een paulinisch thema aan de orde komt: de rechtvaardiging van de zondaar. Het is vooral Jezus' slotuitspraak die voorwerp is van veel discussie. En ten slotte het wonderverhaal van een blinde die zicht krijgt op de weg waardoor hij Jezus kan volgen (18,35-43). De centrale vraag van dat hoofdstuk is hoe de blindheid hier moet worden begrepen.

De meeste hoofdstukken in dit boek zijn bewerkte versies van eerder verschenen artikelen in *Interpretatie, Schrift, Kerk en Theologie, Met Andere Woorden, Collationes* en het themanummer over Lucas en Handelingen in de serie van *Amsterdamse Cahiers voor de Bijbel en zijn Tradities*. Het eerste hoofdstuk is een bewerking en aanvulling van hoofdstuk 5, paragraaf 2 van mijn proefschrift. Zie de verantwoording achterin voor een compleet overzicht. Al deze artikelen hebben een lichte of sterke bewerking ondergaan. Bovendien bevatten de meeste artikelen nu een groter notenapparaat. Drie hoofdstukken (hoofdstuk 9, 11 en 15) in dit boek zijn geheel nieuw.

Ik zeg Albert Ronhaar en Tewin van den Bergh van Uitgeverij Skandalon hartelijk dank voor de verleende assistentie bij de voorbereiding van dit boek.

Den Haag, april 2018
Nico Riemersma

Inhoudsopgave

WOORD VOORAF	5
1 • DE MACROSTRUCTUUR VAN HET LUCASEVANGELIE	15
1. Uitgangspunt	
2. Eerste deel (1,5-2,52)	
3. Tweede deel (3,1-24,53)	
4. Opbouw van het Lucasevangelie	
2 • DE STRUCTUUR VAN DE OUVERTURE (LUCAS 1-2)	37
1. Afbakening	
2. Structuur van Lucas 1-2	
3. Parallellie en <i>synkrisis</i>	
4. Johannes en Jezus	
5. Voorstel voor leesrooster in Advent	
3 • ONBEGRIIP OVER JEZUS' EERSTE WOORDEN (LUCAS 2,40-52)	50
1. In de context van wijsheid en begrip	
2. Familie	
3. Structuur van Lucas 2,41-51	
4. Zoeken en vinden	
5. Woordenwisseling tussen moeder en kind	
6. Lucas 2,49 in vertaling	
7. Problemen	
8. Vertaling van Lucas 2,40-52	
9. Onbegrip	
4 • HET BEGIN VAN JEZUS' OPTREDEN (LUCAS 3,21-22)	60
1. Complexe syntaxis	
2. Structuur en vertaling van Lucas 3,21-22	
3. Doop (A) – Stem (A')	
4. Gebed (B) – Heilige Geest (B')	
5. Lucas 3,21-22 in relatie tot 3,1-20	
6. Genre van Lucas 3,21-22	
7. Lucas 3,21-22 als onderdeel van 3,21-4,1a	
8. Structuur van 3,21-4,1a	
9. Lucas 3,21-4,1a als het begin van 3,21-4,44	
10. Relatie tussen 3,21-4,1a en 4,15-30	

5 • DE DUIVEL/SATAN IN LUCAS-HANDELINGEN	72
1. Duivel en satan	
2. Duivel en bedrog	
3. Satan en leugen	
4. Misleiden, verleiden en beproeven	
5. Drie verzoeken (Lucas 4,1b-14a)	
6. Structuur van Lucas 4,1b-14a	
7. De keizer in Rome en de duivel	
8. De satan en de heilige Geest	
9. Balans	
6 • ‘SPREK MET EEN WOORD EN MIJN KIND MOET GENEZEN’ (LUCAS 7,1-10)	82
1. Vertaling van Lucas 7,1-10	
2. Plaats van Lucas 7,1-10 in de context	
3. Structuur van Lucas 7,1-10	
4. Slaaf, zoon, liefdesknaap?	
5. Onder gezag geplaatst?	
6. Verlengde afstand tussen jood en heiden?	
7. Ontbrekend heilswoord?	
8. Belangrijkste betekenislijnen	
9. Rolmodel	
7 • ‘JONGEMAN, IK ZEG JE: “ONTWAAK”’ (LUCAS 7,14)	103
1. Duiding en betekenis	
2. Relatie tussen oproep en uitvoering	
3. Slapen en ontwaken	
4. Context van Lucas 7	
5. Conclusie	
8 • DE DODENOPWEKKING ALS DAAD VAN COMPASSIE (LUCAS 7,11-17)	108
1. Vertaling van Lucas 7,11-17	
2. Structuur van Lucas 7,11-16+17	
3. Twee scharniermomenten	
4. Opwekking van de dode	
5. Moeder en zoon	
6. In de poort wordt recht gedaan	
7. Geen reactie	
8. De dodenopwekking als daad van compassie	
9 • DE DODENOPWEKKING ALS METAFOOR (LUCAS 7,16)	116
1. Twee uitspraken	
2. ‘Een groot profeet is onder ons opgewekt’	
3. ‘God heeft naar zijn volk omgezien’	
4. Conclusie	

10 • DE VRAAG VAN JOHANNES DE DOPER (LUCAS 7,18-23)	125
1. Vertalingen van 7,19.20	
2. Vertaling van Lucas 7,18-23	
3. Structuur van Lucas 7,18-23	
4. Aanleiding van de vraag	
5. 'Bent u degene die zou komen ...?' (7,19.20)	
6. 'Hij die sterker is dan ik komt' (3,16)	
7. Reden van de vraag	
8. Antwoord van Jezus	
9. Gelukkige mensen	
10. Laatste woorden van Johannes	
11 • JOHANNES DE DOPER IN HET LUCASEVANGELIE	136
1. Johannes de Doper in het Marcusevangelie	
2. Verwerking door Lucas	
3. Een verhaal met onderbrekingen	
4. Maar toch ook een doorlopend verhaal	
5. Evaluatie door Jezus van Johannes de Doper	
6. Parallellie	
7. Overtreffend parallellisme?	
8. Parallelae vitae	
9. Balans	
12 • ELIA, JOHANNES EN JEZUS	156
1. Elia	
2. Johannes de Doper en Elia	
3. Jezus en Elia	
4. Johannes de Doper-Elia en Jezus-Elia	
13 • 'INDIEN IEMAND ACHTER MIJ WIL KOMEN' (LUCAS 9,23-27)	167
1. 'Volg mij' (Lucas 5,27)	
2. 'Indien iemand achter mij wil komen' (Lucas 9,23-27)	
3. Tot leerlingen en menigte	
4. Moeten en willen	
5. Twee navolgingsmomenten	
6. Compositie	
7. Abraham	
14 • '... TOT ZIJ HET KONINKRIJK VAN GOD GEZIEN HEBBEN' (LUCAS 9,27)	173
1. Van verheerlijking tot wederkomst	
2. Komen in heerlijkheid	
3. In de heerlijkheid	
4. Context van Lucas 9,27	
5. Lucas 9,27	

15 • ‘BARMHARTIGHEID’ IN LUCAS-HANDELINGEN	182
1. ‘Barmhartigheid’ in Tanach/LXX	
2. Eerste verkenning in Lucas-Handelingen	
3. De woordgroep ‘ontferming’	
4. De woordgroep ‘barmhartigheid’	
5. Het ultieme verhaal over ontferming	
6. Conclusies	
16 • HET WOORD DAT MENSEN DOET REIZEN	205
1. Het semantisch veld van de beweging	
2. De antieke reiziger	
3. Reizen is niet zonder gevaar	
4. De zeereis als koerswijziging	
5. Het reisverhaal	
6. Reizen als structurerend principe	
7. Reizen door Galilea	
8. De weg	
9. De functie van het reismotief	
17 • ‘... EN HIJ IS LANKMOEDIG JEGENS HEN’ (LUCAS 18,1-8)	214
1. Vertaling van Lucas 18,1-8	
2. Twee delen: gelijkenis en toepassing	
3. Gelijkenis	
4. Structuur van Lucas 18,2-5	
5. Toepassing	
6. Structuur van Lucas 18,6-8	
7. Samenhang in Lucas 18,1-8	
8. Vertalingen van <i>καὶ μακροθυμεῖ ἐπ’ αὐτοῖς</i> (Lucas 18,7c)	
9. Oplossingen voor de problemen in 18,7	
10. ‘... en Hij is lankmoedig jegens hen’	
11. Het eerste deel van de gelijkenis en de toepassing	
12. Het tweede deel van de gelijkenis en de toepassing	
13. Conclusie	
18 • DE RECHTVAARDIGING VAN DE ZONDAAR (LUCAS 18,9-14)	235
1. Vertaling van Lucas 18,9-14	
2. Plaats van Lucas 18,9-14 in de context	
3. Relatie tussen 18,1-8 en 18,9-14	
4. Structuur van Lucas 18,9-14	
5. De aanleiding voor de gelijkenis (v. 9)	
6. De gelijkenis (vv. 10-13)	
7. Slotconclusie (v. 14)	
8. Het oordeel (v. 14b)	
9. De reden voor het oordeel (v. 14c-d)	

10. De strekking van de parabel	
11. 'Example story' of 'agonistic story'	
19 • EEN BLINDE DIE ZICHT KRIJGT OP DE WEG (LUCAS 18,35-43)	249
1. Tekstaffakening	
2. Vertaling van Lucas 18,35-43	
3. Betekenislijnen van Lucas 18,35-43	
4. Lucas 18,35-43 als begin van 18,35-19,28	
5. Verbinding met 17,11-18,34	
6. Twee fasen	
7. Teksteenheid	
8. Vier transformaties	
9. Inzicht en zicht	
VERANTWOORDING	268
BIBLIOGRAFIE	271
REGISTER VAN NAMEN	291
REGISTER VAN BIJBELPLAATSEN	299

Johannes de Doper in het Lucasevangelie

Van de verhalen in het Nieuwe Testament over Johannes de Doper is die van Lucas het meest uitgebreid.¹ Terwijl Marcus en Matteüs Johannes uitsluitend in zijn openbare optreden schetsen, dat uitloopt op zijn onthoofding (Mar. 6,14-29; Mat. 14,1-12), tekent Lucas het hele leven, vanaf het begin: zijn geboorte (1,57-58), tot het einde: zijn onthoofding (9,9); zelfs meer nog vertelt hij, en wel het feit dat zijn ouders zijn geboorte vanuit de hemel aangezegd krijgen (1,5-25).²

Johannes' naam valt drieëntwintig keer in het Lucasevangelie en negenmaal in Handelingen der Apostelen, in totaal dus tweeëndertig keer.³ Na zijn onthoofding noemen Jezus' leerlingen nog een keer zijn naam als iemand die zijn leerlingen heeft leren bidden (11,1) en Jezus spreekt nog twee keer over hem; in een redevoering tot geldzuchtige farizeeën zegt hij dat wet en profeten tot Johannes gaan (16,16). De laatste keer dat zijn naam in het Lucasevangelie klinkt, door Jezus, komt hij terug op Johannes' doop, met de vraag of die (doop) uit de hemel of uit mensen is (20,4). In het boek Handelingen wordt er als Johannes ter sprake komt, vooral teruggekomen op de doop door Johannes (Luc. 3,1-17; Hand. 1,5.22; 10,37; 11,16; 13,24-25; 18,25; 19,3.4).

Nu moet bij de opmerking dat Lucas het hele leven van Johannes tekent, wel iets gezegd worden, want Johannes' leven wordt niet als in een biografie achter elkaar beschreven. Lucas vertelt dat verhaal met onderbrekingen. De vraag van dit hoofdstuk is: hoe bouwt Lucas het verhaal op, met welk oogmerk doet hij dat, welke ratio steekt daarachter? Het is een punt dat in het onderzoek tot nu toe weinig aandacht heeft gekregen, terwijl deze profetische gestalte toch regelmatig

-
- 1 R. Martínez, *The Question of John the Baptist and Jesus' Indictment of the Religious Leaders: A Critical Analysis of Luke 7:18-35*, Cambridge 2011, 98, n. 5.
 - 2 C.G. Müller, *Mehr als ein Prophet: Die Charakterzeichnung Johannes des Täuflers im lukanischen Erzählwerk* (HBS 31), Freiburg 2001, 2: 'Johannes der Täufer ist im Erzählwerk des Lukas neben Jesus von Nazaret die einziger Figur, deren gesamten Lebensweg sukzessiv entfaltet wird.'
 - 3 Luc. 1,13.60.63; 3,2.15.16.20; 5,33; 7,18.20.22.24.28.29.33; 11,1; 16,16; 20,46; Hand. 1,5.22; 10,37; 11,16; 13,24; 18,25; 19,4.

voorwerp van onderzoek is.⁴ Kortom, de aandacht gaat met name uit naar ‘the narrative logic’ waarop Lucas Johannes de Doper in zijn evangelie een plek geeft.

1. Johannes de Doper in het Marcusevangelie

Laat ik evenwel beginnen met de manier waarop Marcus in zijn evangelie, een bron van Lucas, een plaats aan Johannes heeft gegeven.⁵ Zijn naam komt zestien keer voor,⁶ verreweg de meeste keren in het eerste en zesde hoofdstuk. In hoofdstuk twee komt zijn naam wel twee keer voor, maar dan gaat het over ‘de leerlingen van Johannes.’

Marcus begint zijn evangelie direct met een schriftcitaat (Jes. 40,3) om daar onmiddellijk Johannes aan te koppelen waardoor van Johannes allereerst het beeld ontstaat van een bode als wegbereider (Mar. 1,2), direct geconcretiseerd als iemand die doopt (1,4-8). Hij kondigt een gestalte aan die na hem komt en die zal dopen met de heilige Geest (1,7-8). Als Jezus daarna komt, dan lijkt hij niet die gestalte te zijn die Johannes aankondigt, omdat hij zich door Johannes laat dopen en zelf de Geest ontvangt. In deze aansluitende scène horen we dat Jezus door Johannes wordt gedoopt,

4 De aandacht is gericht op afzonderlijke scènes, op een aspect van Johannes of – heel breed – op het personagebeeld van Johannes: H. Sahlin, *Studien zum dritten Kapitel des Lukasevangeliums* (UAA 1949:2), Uppsala 1949; W. Wink, *John the Baptist in the Gospel Tradition* (SNTSMS 7), Cambridge 1968, 42-86; B. Reicke, Die Verkündigung des Täufers nach Lukas, *SNTU* 1 (1976), 50-61; O. Böcher, Lukas und Johannes der Täufer, *SNTU* 4 (1979), 27-44; M. Bachmann, Johannes der Täufer bei Lukas: Nachzügler oder Vorläufer? in: W. Houbeck & M. Bachmann, *Wort in der Zeit: Neutestamentliche Studien*. Fs. K.H. Rengstorff, Leiden 1980, 123-155; J.A. Fitzmyer, The Lucan Picture of John the Baptist as Precursor of the Lord, in: *Luke the Theologian: Aspects of His Teaching*, New York 1989, 86-116; J. Ernst, *Johannes der Täufer: Interpretation – Geschichte – Wirkungsgeschichte* (BZNW 53), Berlin u.a. 1989, 88-102; J.A. Darr, Recapitulating John the Baptist: Holism, Rhetoric, and Characterization, in: *On Character Building: The Reader and the Rhetoric of Characterization in Luke-Acts*, Louisville 1992, 60-84; B. Kinman, Luke's Exoneration of John the Baptist, *JTS* 44 (1993), 595-598; P. Böhlemann, *Jesus und der Täufer: Schlüssel zur Theologie und Ethik des Lukas* (SNTSMS 99), Cambridge 1997; C.G. Müller, *Mehr als ein Prophet: Die Charakterzeichnung Johannes des Täufers im lukanischen Erzählwerk* (HBS 31), Freiburg 2001; U.B. Müller, *Johannes der Täufer: Jüdischer Prophet und Wegbereiter Jesu* (BG 6), Leipzig 2002, 134-162; J. Rindoš, *He of Whom It is Written: John the Baptist and Elijah in Luke* (OBS 38), Frankfurt am Main 2010; R. Martínez, *The Question of John the Baptist and Jesus' Indictment of the Religious Leaders: A Critical Analysis of Luke 7:18-35*, Cambridge 2011; C. Burnett, Eschatological Prophet of Restoration: Luke's Theological Portrait of John the Baptist in Luke 3:1-6, *Neot* 47/1 (2013), 1-24; R.J. Dillon, A Narrative Analysis of the Baptist's Nativity in Luke, *CBQ* 79/2 (2017), 240-260.

5 C. Wolff, Zur Bedeutung Johannes des Täufers im Markusevangelium, *TLZ* 102/12 (1977), 857-865; H. Stegemann, Erwägungen zur Bedeutung des Täufers Johannes im Markusevangelium, in: M. Becker e.a. (Hg.), *Das Ende der Tage und die Gegenwart des Heils: Begegnungen mit dem Neuen Testament und seiner Umwelt*. Fs. H.-W. Kuhn (AGJU 44), Leiden 1999, 101-116; U.B. Müller, Das Täuferbild im Markusevangelium, in: *Johannes der Täufer: Jüdischer Prophet und Wegbereiter Jesu* (BG 6), Leipzig 2002, 112-123.

6 Mar. 1,4.6.9.14; 2,18(2x); 6,14.16.17.18.20.24.25; 8,28; 11,30.32.

maar daar blijft het ook bij. Johannes reageert daar verder niet op. Jezus begint niet direct daarna met zijn verkondiging. Dat gebeurt pas ‘nadat Johannes was overgeleverd’ (1,14). ‘Overleveren’ zal later hét kernwoord van de lijdensgeschiedenis van Jezus worden (3,19; 9,31; 10,33 (2x); 14,10.11.18.21.41.42.44; 15,1.10.15).

Wat er rond Johannes’ overlevering aan de hand is, waarom het gebeurt en door wie, horen we hier niet. Het is het derde Johannes-moment: na de doop van het gehele Judese land (1) en de doop van Jezus (2) nu de overlevering van Johannes (3). Alleen de laatste twee momenten worden onderbroken, en wel door de kleine passage over Jezus’ verzoeking in de woestijn (1,12-13). Wat er nu precies met de overlevering aan de hand is, horen we veel later in een passage die tussen de uitzending (6,7-13) en de terugkeer van de leerlingen (6,30vv.) in zit. De passage heeft het karakter van een *flashback* (6,17-29), waarin we horen van de gevangenneming door Herodes vanwege kritiek van Johannes op deze koning, maar die Johannes toch ook beschermde omdat Herodes ontzag voor hem had.⁷ Dat het toch tot een einde aan Johannes’ leven komt, en wel door een vernederende onthoofding, is het gevolg van een slimme zet van Herodias op het banket ter gelegenheid van de verjaardag van Herodes. Helemaal aan het slot horen we dan van zijn leerlingen die zijn dood vernemen, hem meenemen en hem begraven (6,29). Het zijn opnieuw drie momenten: gevangenneming (1), onthoofding (2) en graflegging (3). Het woord ‘overlevering’ was er al een voorbode van, maar de lijdensgeschiedenis zal nadien met Jezus hernomen worden, met opnieuw gevangenneming, en nu geen onthoofding, maar een vernederende kruisiging en graflegging. De parallellie tussen Johannes en Jezus, tussen bode en Heer, is hier het grootst. De opwekking mag dan bij Johannes ontbreken, toch wordt die wel genoemd, en wel door mensen die zeggen dat Jezus de opgewekte (!) Johannes is (6,14).⁸ Daarin ligt overigens ook de reden om dit verhaal (6,17-29) te vertellen. Het mag duidelijk zijn, die zin over een opgewekte Johannes vraagt om uitleg van Johannes’ dood, de lezer heeft tenslotte alleen van ‘overlevering’ gehoord.

7 Zie voor een analyse van dit verhaal: F. van Dijk-Hemmes, Bezwijk niet voor de schoonheid van een vrouw ... Over Marcus 6:17-29, in: J. Bekkenkamp & F. Dröes (red.), *De dubbele stem van haar verlangen: Teksten van Fokkeliën van Dijk-Hemmes*, Zoetermeer 1995, 51-61; S. Bucher-Gillmayr, ‘... und brachte seinen Kopf auf einem Teller ...: Das Schicksal des Johannes, Mk 6,14-29, PzB 4/2 (1995), 103-116; C. Focant, La tête du prophète sur un plat, ou, L’anti-repas d’alliance (Mc 6.14-29), *NTS* 47/3 (2001), 334-353; G.E. Yates & D.M. Hoffeditz, Femme Fatale Redux: Intertextual Connection to the Elijah/Jezebel Narratives in Mark 6:14-29, *BBR* 15/2 (2005), 199-221; R. Janes, Why the Daughter of Herodias Must Dance (Mark 6.14-29), *JSNT* 28/4 (2006), 443-467; C. Karakolis, Narrative Function and christologische Bedeutung der markinischen Erzählung vom Tod Johannes des Täufers (Mk. 6:14-29), *NovT* 52/2 (2010), 134-155; R.A. Culpepper, Mark 6:17-29 in Its Narrative Context: Kingdoms in Conflict, in: K.R. Iverson & C.W. Skinner (ed.), *Mark as Story: Retrospect and Prospect* (RBS 65), Atlanta 2011, 145-163; B. Baert, The Dancing Daughter and the Head of John the Baptist (Mark 6:14-29) Revisited: An Interdisciplinary Approach, *LS* 38/1 (2014), 5-29.

8 Cf. Müller, *Johannes der Täufer*, 113-114.

Dus eigenlijk alleen in de doorlopende tekst van de vertelling zelf heeft Johannes een plek, en wel als 'de Doper'. Op die doop komt Jezus terug als hij in de tempel in Jeruzalem in gesprek is met overpriesters, schriftgeleerden en oudsten (11,30). De allerlaatste keer dat Johannes ter sprake komt gaat het over zijn identiteit, vanwege de opvatting van de menigte over hem: allen houden hem voor een profeet (11,32).

Via het citaat, een Godsspraak, dus door *God* wordt Johannes als een bode/wegbereider van de Heer aangeduid,⁹ door de *verteller* zelf als doper en ten slotte houdt de *menigte* hem voor een profeet.

Op één punt moeten we nog wijzen. Dat is de tekening van Johannes als Elia.¹⁰ Dat gebeurt direct al aan het begin als in het citaat in Marcus 1,2 terug wordt verwezen naar Maleachi 1,2, een tekst die naar alle waarschijnlijkheid Elia (zie Mal. 3,23v.) op het oog heeft.¹¹ Iets verderop, als de evangelist de kleding en het voedsel van Johannes vermeldt (1,6), zal een schrijflezers al snel denken aan de wijze waarop Elia in 2 Koningen 1,8 wordt getekend. De naam Elia klinkt ook in 1,6 niet, maar de lezer krijgt wel het beeld van Johannes als een Elia. Als Jezus bij de afdaling van de berg van de verheerlijking zegt – in antwoord op de vraag van de leerlingen: 'Waarom zeggen de schriftgeleerden dat Elia eerst moest komen?' (om alles te herstellen) – dat Elia is gekomen, 'en zij hebben met hem gedaan wat zij wilden, gelijk van hem geschreven staat', dan is de vraag of Jezus op Johannes doelt (9,11-13). Er is wel een probleem, want vlak hiervoor is Jezus in gesprek met Elia en Mozes die verschenen zijn. Johannes kan dus niet Elia zijn. Nergens in het Marcusevangelie wordt expliciet Johannes met Elia geïdentificeerd, maar het beeld wordt wel opgeroepen.¹² U.B. Müller noemt Johannes, mijns inziens dan ook terecht, 'Elija incognito'.¹³

2. Verwerking door Lucas

Hoe heeft Lucas deze Johannes-elementen in zijn evangelie verwerkt? Wat heeft hij overgenomen, wat laten liggen, wat heeft hij veranderd? En wat doet hij anders

9 Müller, *Johannes der Täufer*, 115; M. McVann, The "Passion" of John the Baptist and Jesus before Pilate: Mark's Warnings about Kings and Governors, *BTB* 38/4 (2008), 152-157.

10 Er zijn verschillende studies verschenen over Elia in het Marcusevangelie: S. Pellegrini, *Elijah – Wegbereiter des Gottessohnes: Eine tekstsemiotische Untersuchung im Markusevangelium* (HBS 26), Freiburg e.a. 2000; E.-M. Becker, Elija redivivus im Markusevangelium? Zur Typologisierung von Wiederkehr-vorstellungen, in: U. Lichtenberger & U. Mittmann-Richert (ed.), *Biblical Figures in Deuterocanonical and Cognate Literature*, Berlin & New York 2000, 587-625; J. Majoros-Danowski, *Elija im Markus-evangelium: Ein Buch im Kontext des Judentums* (BWANT 180), Stuttgart 2008.

11 Müller, *Johannes der Täufer*, 120.

12 Cf. Fitzmyer, The Lucan Picture, 108: 'The Marcan Jesus never further identifies this Elijah who has to come ...'

13 Müller, *Johannes der Täufer*, 120.